

FATABUREN

Nordiska museets och Skansens årsbok

FATABUREN

NORDISKA MUSEETS OCH
SKANSENS ÅRSBOK

1964

Redaktion:

GÖSTA BERG · SAM OWEN JANSSON

MARSHALL LAGERQUIST

Redaktör: Marshall Lagerquist

Omslagets färgbild visar det halländska julbordet, som traditionellt står dukat under helgen i Oktorpsgårdens ryggåstuga på Skansen. Se Kerstin Sjöqvists uppsats Kulturbistorisk jul på Skansen i denna årsbok.

Das Umschlagbild zeigt eine rekonstruierte alte Weihnachtstafel aus der Provinz Halland in Südwestschweden. Zu jedem Weihnachtsfest wird diese Tafel in dem Rauchstubenhaus des halländischen Oktorpshofes, welcher im Jahre 1896 im Freilichtmuseum Skansen wiedererrichtet wurde, gedeckt. Siehe den Aufsatz Kulturgeschichtliches Weihnachtsfest auf Skansen von Kerstin Sjöqvist in diesem Jahrbuch.

Tryckt hos Boktryckeri Aktiebolaget Thule, Stockholm 1964
Klichéerna från Grohmann & Eichelberg AB, Stockholm

LAPPARNAS LASSO

av John Granlund

Utmärkande för den lapska kulturen har varit behovet av blott ett fåtal redskap men god förmåga att uträtta mycket med dem. Ett lapskt inventarium reducerat till oundgängliga ting är av intresse, när man finner, att varje element däri är av hög kvalitet, anpassat vart och ett för en traditionell situation i livsförseln. Det lapska kultursamhället är en funktion av renskötseln eller en renskötsel kombinerad med jakt och fiske. Renskötarens viktigaste redskap är lasson, kastsnaran.

En lasso består formellt av två delar: *A* ett rep samt *B* en ring fastgjord vid repets ena ände, avsedd att vara glidhåll för den löpsnara som repet bildar. En sådan kastsnara kallas här tömlasso.

”Ringens” har två huvudtyper. Den första (*Ba*) karakteriseras av att den har ett hål, bild 1. Den kan vara en rund järnring, vars hål tjänar två syften: 1 repets fästning, 2 att vara glidhåll för löpsnaran. Det finns även ringar av ben eller horn som tjänat dessa båda syften. Den andra (*Bb*) består av en ben- eller hornplatta med två hål, bild 2—6. Dessa ”ringar” har oftast formen av en åtta. I dess ena hål är repet fäst, det andra, vanligen större hålet tjänar som glidhåll. Denna tvåhåligen, 8-formade ”ring”, på lapska kallad *kiella*, *kieras* o. a., är karakteristisk för lapparnas lasso.

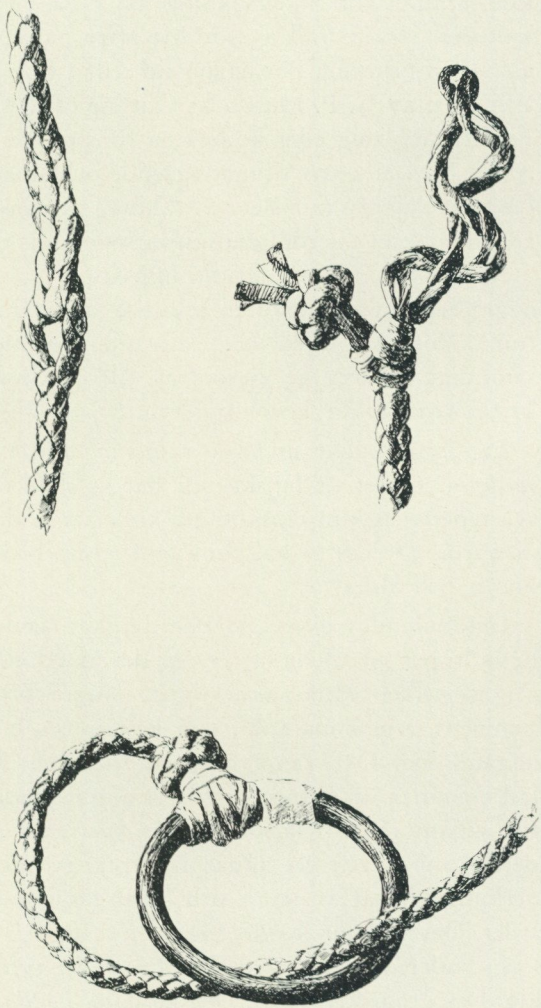
Tömlasson hos lapparna har haft en mångsidig funktion vid skötseln av renhjorden och tidigare även vid renjakten. Ett viktigt spørsmål är, huruvida lasson är av samma typ i andra kulturer, som vilar på renskötsel och renjakt. Bildar lappen med sin renhjord och sina lassotyper knutna till årstiderna en inhemsk

beteendecykel, eller träffar vi lika beteenden och lika redskap hos andra renskötande folk? Misstanken att det sistnämnda alternativet skulle ha skäl för sig ligger nära, då vi vet att lasso användes av andra boskapsskötande folk, som är oss välbekanta i Europa, såsom ungerska kreatursherdar på pusztan, bild 7—8, boskapsherdar i Spanien och på Sardinien och hästherdar i La Camargue i Sydfrankrike. I Afrika är lasso sannolikt ett från Asien och möjligen Europa infört jaktredskap; till Nya världen kom lasso genom spanjorerna, något som redskapets både form, material och benämning ger vid handen. Om detta är riktigt, vilket etnograferna Gerhard Lindblom, Sture Lagercrantz och andra har hävdad, har vi att söka lassos äldsta förekomst i Asien och Europa. Men vi skall inte förirra oss utan återgår nu till det lapska redskapet.

En finsk museiman, T.I. Itkonen, har ingående studerat många sidor av den lapska kulturen. I sitt värdefulla arbete "Über die wurfschlinge der lappen" lämnar han 1939 följande frågeställningar åt forskande kolleger: 1:o Lasso med tvåhålig (8-formad) hornplatta (ett fästhål och ett glidhål) är ett kulturelement gemensamt för lappar och samojeder; har den då, frågar Itkonen, använts av båda folken redan under epoken före "renskötseln", dvs. den utpräglade rennomadismen? 2:o Den nämnda förekomsten eller utbredningen gör det sannolikt att lasso med tvåhålsplatta är äldre än lasso med en ring, eftersom den senare ej finns hos samojederna. 3:o Möjligheten bör lämnas öppen, säger Itkonen, att lasso med tvåhålsplatta, honom ovetande, finns hos andra renskötande folk i Sibirien.

Det är nu för tiden ingen svår uppgift att verifiera Itkonens tanke att det finns belägg på lasso med tvåhålig platta på andra håll i Sibirien. Som konsekvens drar emellertid upptäckten med sig andra intrikata frågeställningar.

Att jag nu riktar uppmärksamheten mot lapparnas lasso är dock snarast svaret på ett annat incitament. En systerinstitution i Paris till vårt Institut för folklivsforskning är Laboratoire d'Anthropologie sociale (19, Avenue d'Iéna). Detta institut har nyligen förvärvat en komplett upplaga av Human Relations Area Files (HRAF). Det är en redan världsberömd dokumenta-

1. Lapsk lasso av flätat läderrep (Aa) med ring av järn (Ba). Repet fäst i ringen, vilken samtidigt tjänar som glidögla. Lassons längd är $15\frac{1}{2}$ meter. Nordiska museet. Teckning av Ingrid Vallin 1963.

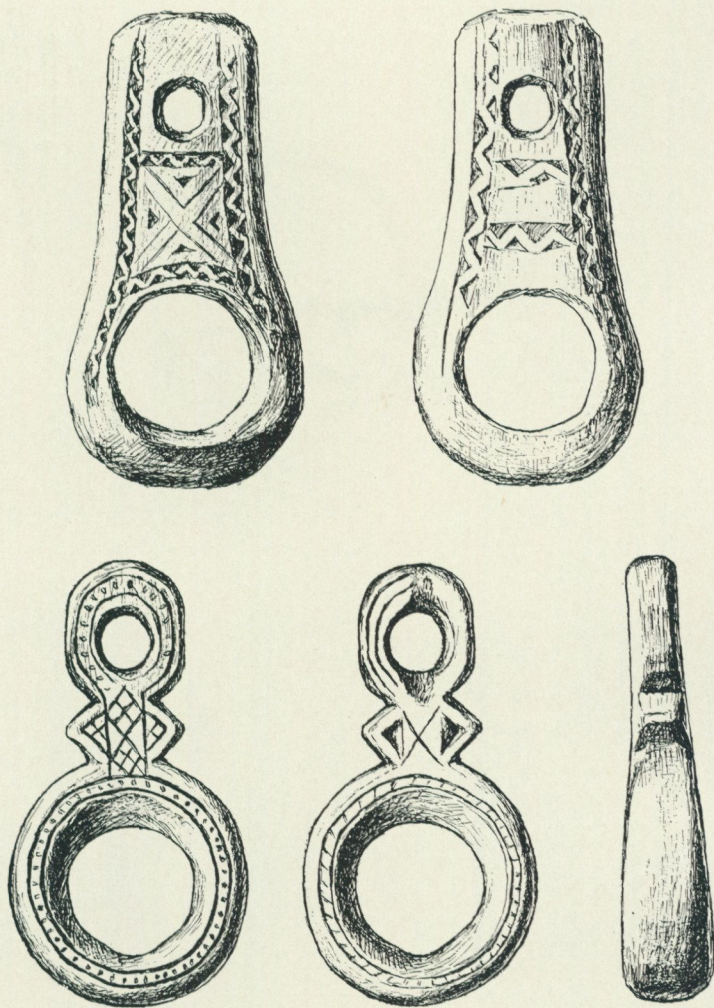
tionssamling för undersökning av vissa element i världens alla kulturer, i varje fall avsedd att efter pågående komplettering få global omfattning. För någon tid sedan fick jag i min hand tredje editionen av G. P. Murdocks *Outline of World Cultures*, som innehåller nyckeln eller kodtexten för orientering i det stora materialet. Med älskvärt tillmötesgående och stor snabbhet erhöll jag i februari i år av monsieur I. Chiva, parisinstitutets föreståndare, alla de dokument rörande lasso som finns exciperade i HRAF.

Mitt syfte med denna lilla uppsats är att i all enkelhet skildra några erfarenheter från en praktisk utprovning av en av svenska folklivsforskare ännu föga använd dokumentationssamling och samtidigt försöka ge ett bidrag till diskussionen om problemen kring den lapska lasso.

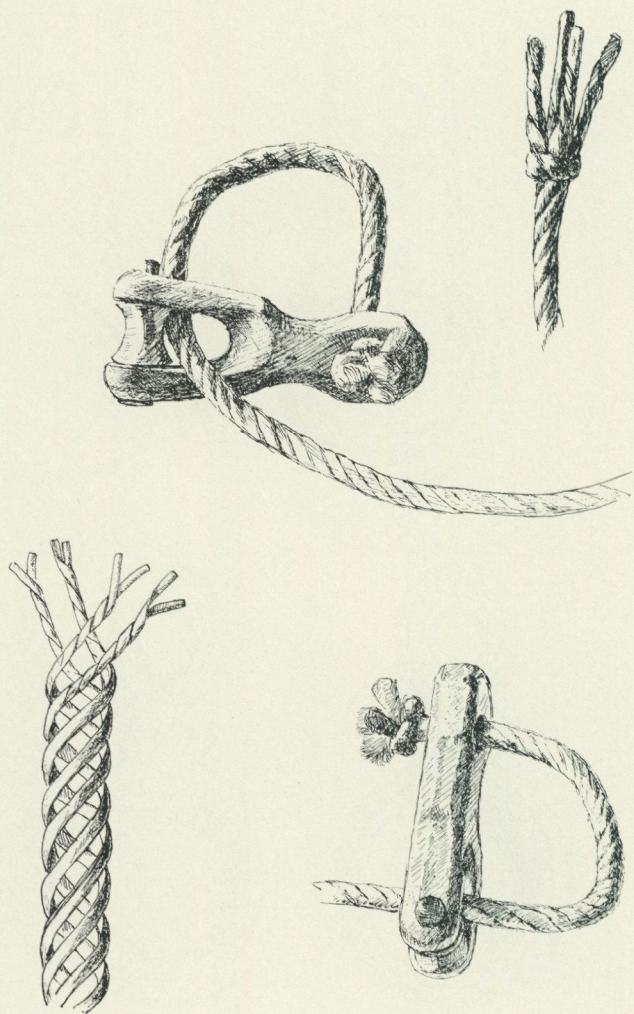
Lapparna kallar sin lasso *suoppa*, bildat av ett ord för kasta *suoppot*. Ordet är lapskt och har ej direkta finsk-ugriska motsvarigheter. Andra renskötande folk har andra namn, och benämningarna ger oss ej hållpunkter för att bedöma redskapets härkomst och ålder.

Det nämndes ovan att den lapska lasso kan indelas i två huvudtyper med ledning av om det är ett eller två hål i den del, genom vilken rännsnaran löper. Några ord må ock sägas om tömmens, repets material, som bestämmer lassons både form och användning. Det var tydligen allmänt bruk, att repet var av läderremmar, hårt men ej för stramt flätade av en lappkvinna. Ett sådant rep till lasso kallades *kartsek suoppenj* (*Aa*). Utöver detta fanns även ett annat läderrep av mera komplicerad tillverkning, flätat av senor och läder samt överdraget med sämskläder. Det kallades *karkts suoppenj* (*Ab*) och användes huvudsakligen under den kalla årstiden. En tredje typ av rep till lasso var gjord av granrötter (*Ac*). Den kallades *veddak suoppenj* och nyttjades om sommaren vid renkornas mjölkning. Varken läder- eller rotrepsslasson finns i Norge eller finska Lappland. Lasso görs nu för tiden av smidigt tretrådigt hamprep (*Ad*), som köpes färdigt och tjäras vår eller sommar.

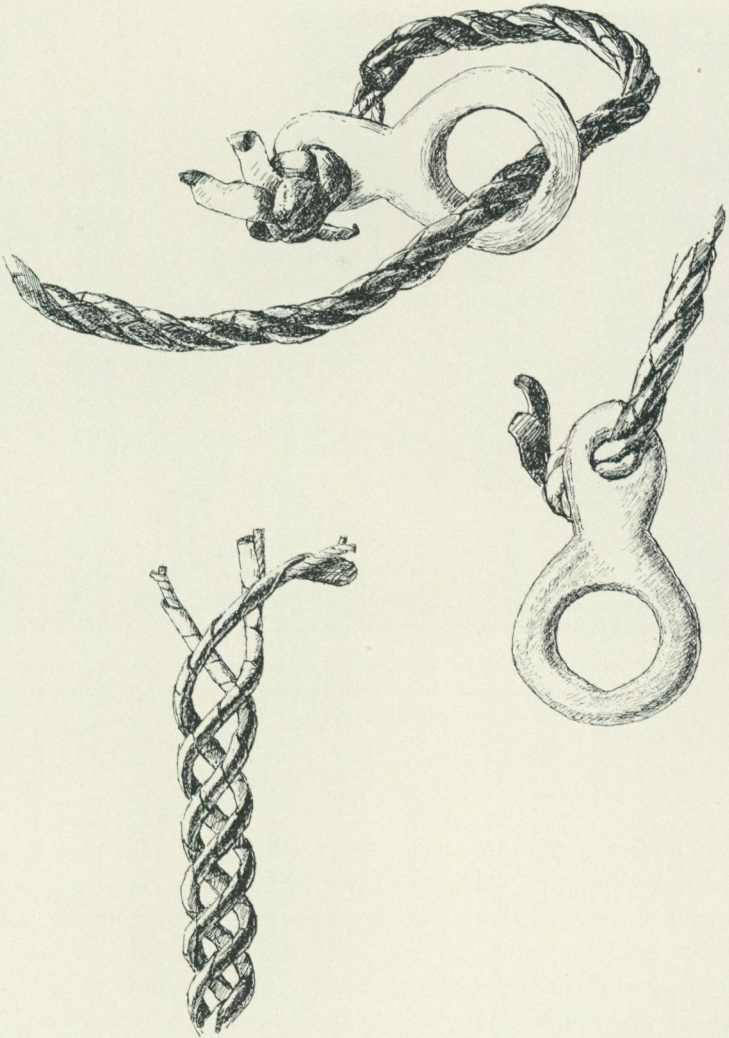
Männens och kvinnornas lassoer är olika långa: männens 18 till 25 m, kvinnornas 12 till 18 m. Det sägs att en skicklig lassokastare kan hantera en lasso på upp till 35 m. Men längden be-

2. "Kiella" (Bb), platta av renhorn med två hål, i det mindre fästes repet, det större tjänstgör som glidögla för lasso. Upptill fram- och baksida av en "kiella" från Nordkaitum, Tjautjusträsk i Gällivare sn, Lappland. Nedtill, även sedd från sidan, är en "kiella" från Nekekela i Enontekis kapellförsamling, Finland. Nordiska museet. Teckning av Ingrid Vallin 1963.

3. Lasso av hamprep (Ad) med "kiella" av renhorn. Längd 19 meter. Sörkaitums lappby i Gällivare sn, Lappland. Nordiska museet. Teckning av Ingrid Vallin 1963.

4. Lasso av tre läderkardeler, varje kardel med kärna av senor (Ab).
 "Kiella" av renhorn med två hål. Längd $11\frac{1}{2}$ meter. Rans lappby i Sor-
 sele sn, Lappland. Nordiska museet. Teckning av Ingrid Vallin 1963.

5. Renkalv fångas med lasso för att märkas. Kaadis rengärde på gränsen mellan Överkalix och Övertorneå socknar, 7 km fågelvägen väster om Jänkisjärvi by. Foto Ingalill Granlund 1945.

stämdes också på annat sätt än efter bärarens kön. Den längsta lasson användes på höstarna till att infånga vajorna. Den vanliga höstlasson nyttjad för att fånga en körren var ej stort mer än 15 m; kortast var sommarlasson, ofta använd på glaciärsnö. Den nådde ibland ej ens 9 m. En renskötare äger dessutom en kalvlasso och en reservlasso. Han bär alltid en lasso hängande över axeln under arbetet med hjorden.

I fråga om användningen av lasso skiljer man mellan fjärrkast och närkast. Fjärrkastan används på hösten och vintern. Den som kastar lasso fattar ringen i vänster hand och snaran i höger, utdragen så att den har en 80 à 90 cms diameter. När snaran slungas med den högra handen, lösgöres samtidigt ringen i den vänstra, medan denna hand hela tiden fasthåller repet eller linan.

6. Renkalven märkes med kniv i öronen. Bredvid ligger lasson, varmed kalven fångats. Foto Ingalill Granlund 1945.

Lassokastaren kan ha tre olika utgångsställningar vid kastet. Han kan kasta lasson *a* med rak arm hållande den i brösthöjd eller *b* med krökt arm hållande den vid höften eller *c* med rak arm hållande den snett bakåt över skuldran. När man kastar med den korta sommarlasson, håller man ej i ringen utan endast i repet med vänster hand. Ringen får hänga löst ned, medan lassoslingan fattas med högra handen och slungas iväg. Efter kastet har man höger hand redo att hjälpa till med att dra det fångade djuret till sig. "Utan tvivel har lasson vida större betydelse för nomaden än någonsin för jägaren", skrev Gudmund Hatt 1919 i *Notes on Reindeer Nomadism*. Uttalandet är nog riktigt men måste modifieras med tanke på den stora roll som tamrenen spelat som lockdjur o.a. vid renjakten.

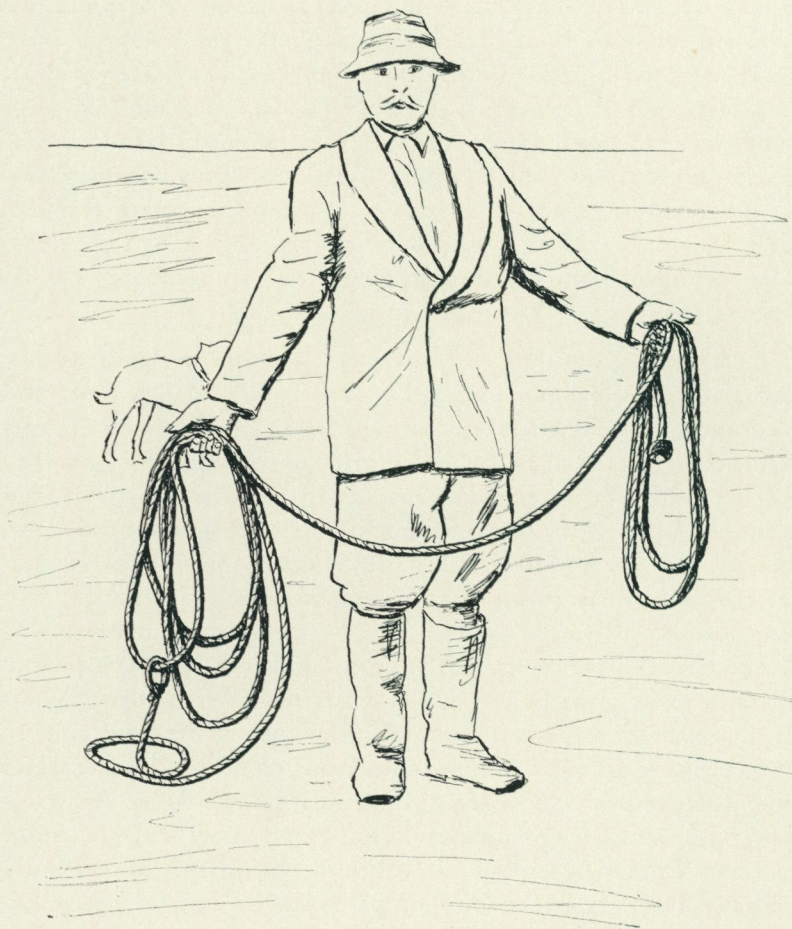
Lasson erbjuder den enda möjligheten att infånga ett icke bundet djur på snötäckt mark och är även outhärlig, när man skall ha tag i vajorna för mjölkning. Jag har sett vajor stå bundna vid träd med lasson om mulen.

Itkonen menade, att av lassons beståndsdelar den 8-formade hornplattan med det större hålet som glidhål för löpöglan var ett kännetecken på en inhemsk lapsk-samojedisk lasso. Just samma typ av 8-formad glidögla finns emellertid hos tjuktjerna, som bebor den s.k. Tjuktjerhalvön i Asiens nordöstligaste hörn. Detta folk uppdelades efter sitt levnadssätt i de nomadiserande rentjuktjerna och de fiskande och jagande kusttjuktjerna. De förra använder renen som dragdjur.

En redogörelse för tjuktjernas lasso torde därför vara på sin plats här. Remmarna till lassotömmen och andra rep skäres skickligt ut ur en färsk renhud i spiral från kanten mot mitten, så att hela huden bildar ett långt, mindre än en halv tum brett och upp till 100 fot långt läderband, befriat från håret med en skarp kniv. Remmen sträcket sedan utomhus så mycket som möjligt i samband med att den får torka och flätas sedan. Bäst av alla skinn till lasso och rep är sälskinn; valrosskinn anses sämre. Man måste göra remmen smidig genom att tugga den och draga den genom ett litet skarpeggat benredskap, som fungerar likt en nordsvensk-finsk skinnbråka. Både tjuktjer och lamuter använde utom flätade läderlinor även flätade senor. Båda slagen av linor smordes med tran och röktes över härden någon dag för att tåla väta. Sedan man knutit fast den 8-formade glidöglan av ben, var lasso färdig. Man finner på vissa platser hos tjuktjerna liksom hos lapparna den tvåhåliga benplattan ersatt med en järnring. En god lasso är värd en fet slaktren eller t.o.m. en dragren, säger man. Lassons betydelse visas av att ingen tjuktjer går någonstans utan att ha lasson om halsen i en tjock bunt lik en pälsboa. På långresor har man lasson med i släden jämte ett spjut, en överrock och en köttkaka. Lasson hanteras efter allt att döma alldeles som i Lappland. Efter att med ett lyckat kast ha fångat renen, stramar herden eller jägaren åt linan, ringlar ihop lasson och närmar sig snabbt. Lassons funktion är i huvudsak densamma som i Lappland, med det tillägget att jakten på vildren varit av stor be-

tydelse långt in i detta sekel, möjligen allttjämt. Vilda rentjurar kom till tamhjorden och hälsades med glädje som avelsdjur men infångades sedan med lasso och dödades. Man jagade även vildfår med lasso, ja t.o.m. varg och järv förföljdes på en snabb släde och fångades med lasso. Den viktigaste användningen var dock vid renskiljningen samt vid flyttning till andra visten, då man tog ut dragrenarna genom att breda ut lasso som en snara framför de vildaste eller kasta lasso över hornen eller halsen på dem. Den inhägnad man drivit in djuren i var en slädborg, lik en militär vagnborg i Väst Europas medeltida krig.

Korjakerna i sibiriska kustprovinsen, såväl på fastlandet som i norra delen av halvön Kamtjatka, är dels bofasta och lever huvudsakligen av fiske vid kusten, dels nomader som vandrar omkring med sina renhjordar i det inre landet. De är i grunden samma folk som de gammalsibiriska rentjuktjerna och talar besläktade språk. Renskötseln erinrar i mångt och mycket om tjuktjernas. Även i korjakhushållen tillverkar männen läderremmar av ren-, säl- och valrosshudar till respektive lassoer, bindslen, seldon o.a. Att tillverka remmar av säl- och valrosshud har blivit hemindustri hos havskorjakerna. Lasso används främst att skilja ut vissa renar ur hjorden, t.ex. då en dotter gifter sig och lämnar lägret, eller då man skall flytta de dräktiga renkorna till ett avskilt bete. De infångade djuren förses med en kort läderremshälla, som förenar ena frambenet med samma sidas bakben. Inuti en korjakisk renhage används ej lasso. Upptäcktsresanden George Kennan skildrade i sin bok *Tent Life in Siberia 1870* de nomadiserande korjakerna med hjordar på fyra- à femtusén renar. Ur denna vilda hjord skulle vid varje flyttning tjugu tamrenar eller specialtränade renar tagas ut. Han skriver: "Nära tältet ordnade sig ett dussin män med lassoer i två parallella rader, medan ytterligare tjugo med en rem av sälskinn om 200—300 yards längd omgav en del av den stora hjorden och med rop och viftande lassoer började driva den genom den smala passagen. Med skrämmande språng försökte renarna komma ur den gradvis minskade kretsen, medan sälskinnsrepet, som hölls av de tätt stående infödingarna, oföränderligt drev dem tillbaka, och de strömmade i en kämpande, hoppande massa genom den smala öppningen mellan ra-

7. Koberde med lasso beredd att kasta. Han håller den stora öglan med ringen i höger hand och lassons ändparti i den vänstra. Hamprepet är 11 meter långt. Ungersk lasso har två benämningar, dels pányva, ett nyslaviskt ord, dels árkány, ett turkiskt ord. Från Angyalháza, Hajdúszoboszló, komitat Hajdú-Bihar, Ungern. Teckning av Ingalill Granlund 1963.

8. Lassokast. Den stora öglan vecklar ut sig i riktning mot kons huvud. Herden håller fast lason i dess stora ändknut. Angyalháza, Hajdúszoboszló, komitat Hajdú-Bihar, Ungern. Teckning av Ingalill Granlund 1963.

derna av lassobärare. Då och då rullade ett långt rep upp sig i luften, och en löpsnara föll över hornen på något olyckligt djur, vars skårade öron angav att det var en tränad körren, men vars fruktansvärda hopp och förtvivlade försök att undslippa kom en att allvarligt tvivla på graden av träningen. Körrenarna spändes sedan parvis för slädar.”

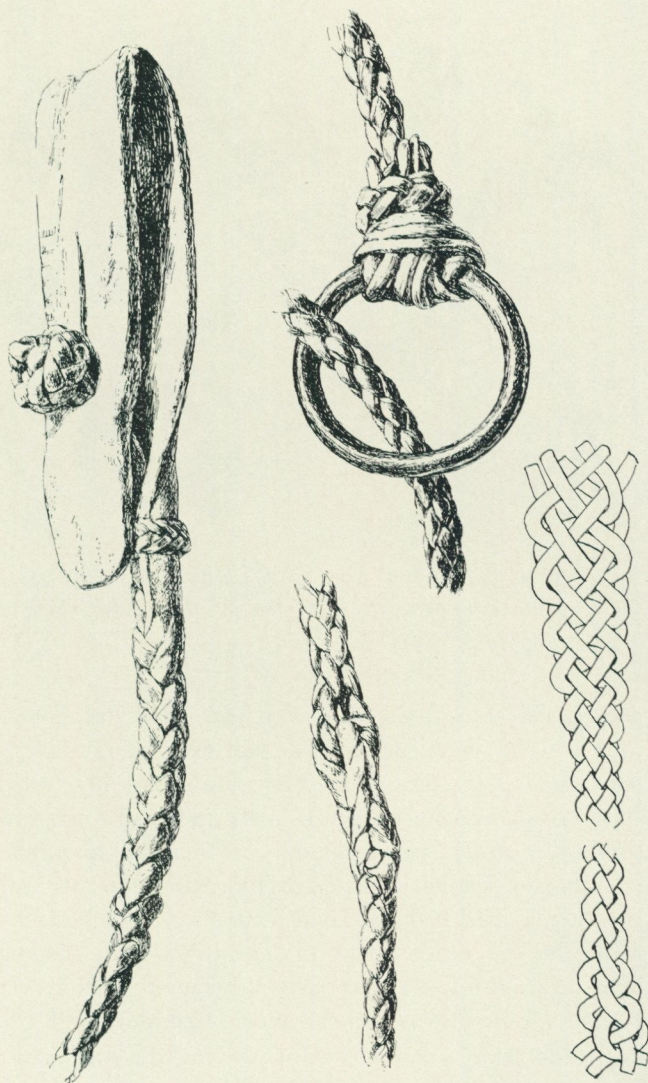
Den ryske etnografen A.A. Popov har givit en intressant skildring av renfångst med lasso hos dolganerna, ett litet jakutiskt folk vid Jenisej i Sibirien. Deras lasso är synnerligen lång, flätad av fyra eller fem smala hudremmar och försedd med 2-hålig benplatta. Lason lindas runt vänstra armbågen, medan man håller en del av repet med vänster hand; den del som har glidöglan tas i höger hand och kastas mot renens huvud. Snaran med glidöglan faller över hornen och stramas åt. Drag- och klövjerrenarna kopplas samman fem, sex eller flera vid en enda lasso för att samlas

på ett ställe. Vid anspänningen för slädarna användes tvåhåliga ben- eller hornplattor liknande den som lasso är försedd med.

Går vi söderut, finner vi lasso hos flera turkfolk. Kirgiserna är bl.a. kända för sin sed att bruka lasso till att fånga vilda hästar. Jag går för ögonblicket ej närmare in på lassos förekomst i västra Centralasien, enär det skulle föra oss för långt, men återkommer nedan.

Jag anser nämligen att jag nått mitt första mål, att visa att den lapska lasso med 8-formad 2-hålig ben- eller hornplatta har identiskt lika form, användning, betydelse och funktion i Nord-urasias renskötkultur från Lappland i väster till Tjuktjerhalvön i öster. I fråga om användningen är det i synnerhet karaktäristiskt, att kastaren står på marken, när han hanterar sitt redskap.

Den polära motsatsen härtill är de berömda gauchos i Sydamerika, som är mästare i att ridande i full fart infånga sitt byte med lasso. Är då denna av spanska invandrare medförda lasso av samma typ som den nordeurasiska? Frågan faller utanför min första uppgift men kan kanske få någon belysning av det material som HRAF så vänligt ställt till mitt förfogande. Så mycket är uppenbart, att den 8-formade hornplattan med två hål ej finns i Nya världen. Jag känner endast järnringar som glidögla därifrån. I så måtto avviker den sydamerikanska lasso i form, ehuru repet, tömmen av flätat läder är helt lika. I Sydamerika avslutas tömmen med en läderremsögla, se bild 9. Desslikes avviker, som jag nyss sade, användningen (därigenom att lassokastaren är beriden), men betydelsen för herden att ha en lasso och funktionen att fånga in boskapen är densamma. Det finns en intressant tradition, återgiven av Ramón Solveyra Casares i Tito Saubidets *Vocabulario y Refranero Criollo* (Buenos Aires 1952). Traditionen säger, att "den första lasso kreolerna använde var ett enkelt rep, tillverkat av obearbetad hud eller av hårt flätat tagel, som var fäst i ena änden av ett rör. Det avslutades med en ögla av samma material". Kreolernas första lasso var alltså en stånglasso lik den som mongolerna använder (se bild 11). Det är uteslutet att stånglasso kan ha "utvecklats", dvs. omvandlats i Amerika till tömlasso. Om den relaterade traditionen är riktig —

9. Detaljer av lasso, tillverkad av guanacohalsskinn. Från Argentina. Statens Etnografiska museum, Stockholm. Teckning av Ingrid Vallin 1963.

10. Indianer i Argentina använder tömlasson både när de springer och rider. 1700-talets mitt. Kop. efter Zwettler Codex 420 des Florian Paucke (1959), pl. 25, av R. Teleki.

och jag har funnit den bestyrkt både från Paraguay och Patagien i 1700-talsskildringar — betyder det, att tömlasson är införd senare, i varje fall med en ny användning, och har utträngt stånglasson. Kreolerna skulle med andra ord ha lärt sig hantera tömlasson under ritt på samma sätt som de var vana att använda stånglasson. Det är emellertid lika sannolikt att de spanska invandrarna medförde båda lassotyperna, dvs. både med och utan stång. De opererade alltid huvudsakligen från hästryggen. George Vancouver skildrar i sin bok *A Voyage of Discovery to the North Pacific Ocean and round the World* (London 1798), hur de spanska soldaterna ridande infångade slaktboskap vid missionsstationen S:ta Clara i Kalifornien. De fäste lassorepet efter att ha träffat bytet vid den höga kraftiga sadelknappen. Att använda lång lasso utan stång under ritt krävde dock inte bara större skicklighet än att hantera stånglasson utan en virtuositet, som ter sig fantastisk. Under alla omständigheter är det under inflytande av stånglassons användning som även den långa tömlasson kom-

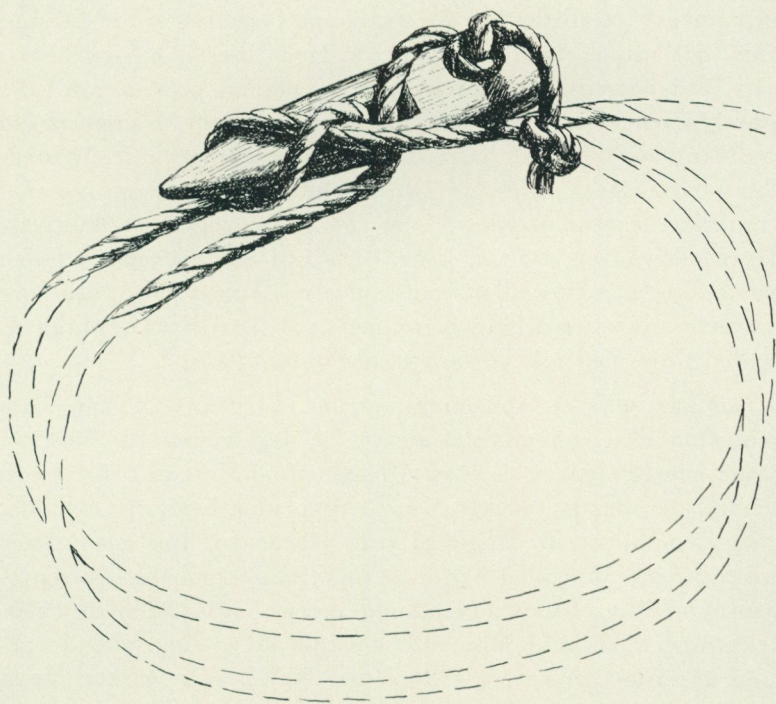
11. Stånglasso från östra Inre Mongoliet. Foto Gösta Montell 1930.

mit att användas av ryttare. Resultatet av denna påverkan i användning — tömlassons omvandling till att bli ryttares jaktredskap — har vi alltså kunnat följa i Nya världen, men ryttare hade också sedan århundraden använt tömlasso i Gamla världen, dock på ett annat område än vi förut lärt känna. Denna traditionskrets tror jag emellertid är lämpligare att nalkas från ett nytt håll, varför jag återkommer nedan.

Efter denna ytterligt korta eller förkortade analys av tömlassons form, betydelse, användning och funktion å ena sidan och en antydning om dess utbredning å andra sidan synes mig alla hittills kända data peka mot en östlig och nordlig härkomst. Gösta Berg har i en klarsynt uppsats visat, att många kulturelement för- enar och är speciellt karakteristiska för Nordeurasien, dvs. norra Europa och Nordasien.

Den lapska lason hör enligt min mening till den nordeurasiska kulturkretsen. Men, ehuru väl integrerad, kan den näppeligen ha sitt ursprung här, såvida man ej får tro, att lason är uppfunnen i flera olika kulturer oberoende av varandra. Hypotesen om självständig uppkomst kan med fördel tagas till, när andra möjligheter att förklara samband och särutveckling sviker. I fråga om lason är så ej fallet. Gudmund Hatt skrev 1919 i ovan citerade arbete: "There may perhaps be some evolutionary connection between the lasso and the sling-traps or snares which are so widely used by hunters in northern Europe, Asia and America, especially for small game, but in some cases also for large game." Detta samband mellan snara och lasso är sannolikt, men de kanadensiska renjägarna t.ex. känner ej lason. Tömlason i nordeurasisk utformning tillhör ej avgjort jägarfolk utan av allt att döma snarare boskapsskötare eller rättare sagt folk med en viss polykultur, vilkas näringsliv karakteriseras av små hjordar, jakt och fiske, dvs. en kultur motsvarande den som sannolikt utmärkte lapparna, innan fjällapparnas herdenomadism med stora hjordar hunnit utbildas i extrem form, när vildrenarna stod inför sin utrotning.

Utmärkande för rörliga boskapsskötare, som säsongvis växlar betesplatser och bostad är att nästan varje redskap har rätt hög polyvalens, med andra ord det kan användas i mångahanda

12. Med hjälp av en tvåhålig "tacourou" av trä bindes med ett hamprep rågkärvar till en börda för en mulåsna. Det större hålet i "la tacourou" tjänar som glidögla i likhet med det i lapparnas "kiella". Commune de Saint-Véran, Hautes-Alpes, Frankrike. Teckning av Ingrid Vallin 1964 efter skiss och foto av Ingalill Granlund 1953.

sammanhang. Detta konstaterande gör, att man kanske vågar peka på några paralleller till den tvåhåliga plattan utanför det område, där lasson nu förekommer. Sådana finns nämligen bl.a. i släp- och bärredskap, som bygger på samma princip som alla snaror, även kastsnarar, nämligen löpögla, som stramas åt om det man vill fånga eller hålla samman, se t.ex. bild 12. Jag känner dessa bärredskap på Island och Irland och från Saint-Véran i Frankrike och annorstädes. De för oss till Europas ytterkulturer, där primitiva drag dröjt sig kvar. På Island använder man i ändan på sina hörep plattor eller ringformiga stycken av horn, ben eller trä, man använder dels en form med ett hål med två funktioner, dels en form med två hål med skilda funktioner.

När jag sökt ett spridningscentrum, varifrån det kan vara mest sannolikt att tömlasson utgått, har jag stannat för slätterna väster om Mongoliet. I östra Mongoliet samt i östra Tibet och annorstädes, där kalmuckerna har sitt spridda hemvist, användes stånglasson allena för att fånga vilda hästar o.a. djur, men väster och söder om Mongoliet kan man finna både tömlasso och stånglasso. Om stånglassons användning skriver Gösta Montell 1940: "I de östra delarna av Mongoliet använde de en lång stång, i vars topp är fästad en vid ögla av läder. När herden önskar fånga ett visst djur rider han in i hjorden och kastar snabbt ögla över hästens hals... I Etsin-gol användes en lasso av nöthår i stället för stången." Stånglasso har också nogajerna på stepperna norr om Kaukasus och de söder därom boende kumukerna vid Kaspiska havets västra strand. Utrymmet förbjuder ytterligare uppräknig av belägg på stånglasson. Det för mitt syfte avgörande är, att stånglasson nyttjas av ryttare, tömlasson av stående eller gående. Där båda typerna möts såsom i Mongoliet, har tömlasson övertagit även stånglassons användning. Om detta är riktigt — och allt material jag känner talar härför — kan möjligen en sida eller rättare sagt ett skede av lassons användning få en något mera geografiskt närliggande belysning än den från Sydamerika. Grekiska och latinska författare har under nästan ett årtusende vid spridda tillfällen utom jakt speciellt omtalat östliga folks, i synnerhet turkfolks människofångst i krig. Den kastsnara, som härvid användes, har tolkats såsom bruk av lasso i krig. Tol-

ningssvårigheten ligger i att bestämma vilken typ av lasso som brukats. Texterna lämnar ofta ej någon upplysning utöver lassokastets funktioner; användningen av lasso skildras bristfälligt, dess form och betydelse förtigs helt. Det vore tröttande och onödigt att här referera alla de belägg som förtecknats av den lärde ekonomiprofessorn Johann Beckmann i Göttingen och efter honom av berlinetnografen G. Friederici, men några typiska exempel må nämnas. Lexikografer och kommentatorer är ense om att Herodotos från Halikarnassos, historiens fader, vid mitten av 400-talet f. Kr. beskriver användningen av en tömlasso i krig. Han omtalar sagartierna, ett persiskt nomadfolk boende någonstans söder om Kaspiska havet, som i Xerxes armé bildade ett slags kavalleri. Deras stridssätt beskrives med orden *βάλλονσί τὰς σειρὰς ἐπ' ἄκρῳ βρόχους ἔχουσας*, vilket ej kan översättas på annat sätt än att "de kastade lasso". Rep, sträng betecknas här med ordet *ἡ σειρά* och ögla, snara med *ὁ βρόχος*, lat. laqueus. Ungefär 600 år därefter omtalas tömlasson med samma benämning *seirá*, använd i kavalleristrid av sarmaterna, dvs. nordiranska ryttarfolk, av vilka det fanns många stammar. Pomponius Mela, den romerska litteraturens främste geograf på 40-talet e. Kr., omtalar iaxamaterna, där floden Don mynnar ut i Azovska sjön, och berättar, att deras kvinnor deltog till häst i striderna med lasso som enda vapen: "illæ equestre prælium ineunt, nec ferro dimicant, sed quos laqueis intercepere, trahendo conficiunt", dvs. "dessa kvinnor deltog i ryttarstriden, men kämpade icke med svärd, utan dem som de tog med sina lassoer, dödade de genom att släpa dem med sig". Det är en nästan stereotyp formulering. Under folkvandringstiden drog många folk västerut; vissa stammar, bl.a. jazygerna, var redan på 100-talet e. Kr. bosatta i Ungern. Andra nådde Polen via Ryssland. *Σειροφόροι*, dvs. lassobärare, kallades vissa parther från trakten öster och sydost om Kaspiska havet av Suidas, en bysantinsk lexikograf på 900-talet. Romarna hade haft talrika strider med dem under kejsartiden. Suidas beskriver ett rytterianfall på följande sätt: "När de nalkades fienden, kastade de sina lassoer, därefter vände de hästarna och ilade med rasande fart till de sina och släpade med sig de i snaran fastbundna fienderna döda eller levande".

Det är framför allt genom striderna med hunnerna under folkvandringstiden som lassons användning i krig blir känd i Syd- och Mellaneuropa. Hunnernas taktik, även kallad den turanska taktiken, har studerats av ungraren Julius Moravcsik 1924 med hänsyn till lassons användning. Vi har många vittnesbörd om den alltifrån Ammianus Marcellinus i *Rerum gestarum libri* (31:2, 9), men intressantast är enligt min mening de bysantinska källorna, och jag skulle vilja fästa uppmärksamheten vid den nya term för lasso som här möter hos Johannes Malalas († 578) (*Cronographia* 18:170) och Theophanes († 817) (*Cronographia*, rec. C. de Boor, sid. 218). Lasso heter här *ó σόχος* eller *ó σῶχος*, och att kasta lasso heter *σοκκένω* eller *σῶκίζω*. Det är uppenbarligen samma benämning som ännu är levande på Sardinien, där lasso heter *soka* eller *soga* (Wörter u. Sachen, Beiheft 4, sid. 87).

Jakten var under antiken och medeltiden en skola för krigare och en dem värdig sport. De jaktböcker, cynegetici, som skrevs av Xenophon och andra, behandlade herremansjakt. En författare till en cynegeticos är Arrianos från Nicomedia i Bitynien, uppvuxen i början av 100-talet nära de ryttarfolk jag nyss talat om vid Azovska sjön. Han skildrar vildåsnejakt och hjortjakt till häst med lasso och med hund. Vi har en sådan hjortjakt avbildad på en mosaik från gamla Utica 3 mil nordväst om Kartago, sannolikt från romersk kejsartid, och vildåsnejakt på en mosaik från det närbelägna Hippo från ungefärligen samma tid. Sture Lagercrantz menar, att den här avbildade lassojakten är en följd av romerskt inflytande. Det är tänkbart, men jakten på nubisk vildåsna med lasso kan dock vara ett äldre asiatiskt kulturinflytande. Först på 600-talet e. Kr. infiltrerades Tunisien av araberna, som jagade till häst med lasso. Etnografen H. A. Bernatzik kunde ännu 1929 i sin bok *Zwischen Weissem Nil und Belgisch-Kongo* berätta om hänsynslösa beridna arabiska lassokastare på slavjakt.

Nu är jag tillbaka till den punkt, där jag lämnade de beridna gauchos och deras förmodade traditionsbakgrund i Gamla världen.

Resultatet av min undersökning skulle då bli: 1:o Lapparna och de gammalsibiriska folken, som tillhör en nordeurasisk kulturskrets, har gemensam tradition i fråga om lassons form, bety-

delse, användning och funktion. 2:o Vid den tid då det kan tänkas att lapparna ännu var på väg genom nuvarande Ryssland, balters och finnars områden, var också, fast i ett långt sydligare stråk, andra nomadfolk på väg västerut, vilkas lasso skilde sig i användningen från den nordeurasiska genom att även hanteras av ryttare. Denna lasso visar av allt att döma inflytande från mongolernas stånglasso. Genom våra källors ensidighet känner vi lassons användning och funktion under folkvandringstiden praktiskt taget bara som vapen i krig. Både töm- och stånglasson kvarstannade hos Syd- och Mellaneuropas boskapsskötare inklusive Spaniens, vars benämning *lazo* (lat. *laqueus*) blivit vår terminus technicus; i Ungern användes stånglasso ännu strax före sista världskriget men är nu avlagd. 3:o Det är sannolikt att vi dessutom har en tredje ännu sydligare kulturström, som förde lasso från Asien in i Nordafrika.

Till sist några ord om mina erfarenheter av Human Relations Area Files. Redan i sin nuvarande omfattning är denna dokumentationssamling av utomordentligt värde. Vad jag vid min undersökning om lasso lade märke till var dels att så få europeiska källor var excerperade i HRAF, dels att 1700-talets och tidigare arbeten i rätt hög grad saknades. Det är etnografiska skildringar av fältforskare med mångsidig erfarenhet som excerperats, men jag skulle önskat flera excerperingar av vetenskapliga bearbetningar av detta stoff. En angelägen uppgift synes vara att lämna HRAF förslag till översättningar av europeiskt material, kanske inte minst skandinaviska specialarbeten och vetenskapliga tidskriftsuppsatser. Den forskare som har en klar problemställning har mycket att vinna genom att konsultera HRAF. Man kan fråga sig, måste nordisk och jämförande folklivsforskning arbeta globalt? Så snart utgångspunkten är ett mänskligt beteende eller ett kulturelement är det nödvändigt. Folklivsforskarna har alltså delade meningar i många väsentliga stycken. Björn Collinder skriver i sin artikel Lapparna i Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid följande: "I fråga om fördelningen mellan den från öster medbragta ränningen i lapparnas kultur och det skandinaviskt nordiska inslaget är forskarna oense; den ene finner det nordiska inflytandet snart

sagt överallt, den andre kännetecknar det som skum på ytan.”
Min undersökning vill visa, att lapparnas lasso tillhör de från
öster medförda kulturelementen.

Litteratur

- Johann Beckmann*, Vorrath kleiner Anmerkungen über mancherley gelehrte Gegenstände I, 1795.
Densamme, Litteratur der älteren Reisebeschreibungen I:1—4, 1807—1808.
Gösta Berg, Nordskandinaviskt-noruropeiskt, i *Rig* 16 (1933).
Björn Collinder, Lapparna, i Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid X, 1965.
G. Friederici, Der Lasso, i Baessler-Archiv, Beiheft 7 (1915).
J. Granlund, Lasso, i Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid X, 1965.
G. Hatt, Notes on Reindeer Nomadism, i American Anthropological Association: Memoirs 6:2 (1919).
T.I. Itkonen, Über die wurfschlinge der lappen, i Finnisch-ugrische Forschungen XXVI (1939).
Sture Lagercrantz, Contribution to the Ethnography of Africa, i *Studia Ethnographica Upsaliensia* I (1950).
Gerhard Lindblom, Der Lasso in Afrika, i Kultur und Rasse. Festschrift zum 60. Geburtstag Otto Reches, 1939.
J. Moravcsik, A húnok taktikájához, i *Körösi Csoma-Archivum* 1:4 (1924).
Zwettler Codex 420 des Florian Paucke, hrsg. von E. Becker-Donner unter Mitarb. von G. Otruba, I, 1959.
T. Saubidet, Vocabulario y Refranero Criollo con textos y dibujos originales, 1952. Art. Lazo. (Fil.dr Stig Rydén tackas för påpekandet och för god hjälp vid studiet av Statens etnografiska museums material.)
George Vancouver, A Voyage of Discovery to the North Pacific Ocean and round the World, in the Years 1790—95 II, 1798.

Excerpter från HRAF ur följande arbeten:

Asien.

- C.E. Tyndale Biscoe*, Kashmir in Sunlight and Shade, 1922.
W. Bogoras, The Chukchee, i Publications of the Jesup North Pacific Expedition VII:1—3, 1904—1909.
L.H. Dudley Buxton, China, the Land and the People: a Human Geography, 1929.
P. Gouyon, Land Utilization in French Indochina, 1945 (tidigare på franska, L'utilisation du sol en Indochine française, 1940).
W. Jochelson, The Koryak, i Publications of the Jesup North Pacific Expedition VI:1—2, 1905—1908.
G. Kennan, Tent Life in Siberia, and Adventures among the Koraks and other Tribes in Kamtchatka and Northern Asia, 1870.
R. Kennedy, Field Notes on Indonesia: South Celebes (manus. 1953 hos HRAF).
G. Montell, The Torguts of Etsin-Gol, i Journal of the Royal Anthropological Institute of Great Britain and Ireland LXX, 1940.

- F.T. Morehead*, The Forests of Burma, i Burma Pamphlets No. 5, 1945.
Taeki Odulok (N. Spiridonov), Snow People (Chukchee), 1934.
P. N. Orlovskij, God anadyrsko-čukotskogo olenevoda, i Severnaja Azija 1928, no. 2.
A. A. Popov, Olenevodstvo u dolgan, i Sovjetskaja Etnografija, 1935.
L. de Reinach, Le Laos, 1901.
H.U. Sverdrup, Hos tundrafolket, 1938.
Lien-teh Wu, Hainan, the Paradise of China, i China Quarterly 2 (1937).
- Nordamerika.*
G. Catlin, Illustrations of the Manners, Customs, and Condition of the North American Indians I, 1857.
N. Lee, Three Years among the Comanches, with an Introduction by W.P. Webb, 1957.
Tixier's Travels on the Osage Prairies, 1940.
E. Wallace & E. Adamson Hoebel, The Comanches: Lords of the South Plains, 1952.
- Sydamerika.*
B.F. Bourne, The Captive in Patagonia or Life among the Giants, 1874.
P. de Cieza de Leon, The Second Part of the Chronicle of Peru, i Works issued by the Hakluyt Society, 2nd series, no. 68, 1883.
B. Cobo, Historia del Nuevo Mundo, vol. 4, utg. av Don Marcos Jiménez de la Espada, Sociedad de Bibliófilos Andaluces, 1893.
J.M. Cooper, The Araucanians, i Bureau of American Ethnology: Bulletin 143:2, 1946.
Densamme, Patagonian and Pampean Hunters, i Bureau of American Ethnology: Bulletin 143:1, 1946.
M. Dobrizhoffer, An Account of the Abipones, an Equestrian People of Paraguay II, 1822.
M. Inez Hilger, Araucanian Child Life and its Cultural Background, i Smithsonian Miscellaneous Collections 133, 1957.
W. LaBarre, The Aymara Indians of the Lake Titicaca Plateau, Bolivia, i American Anthropological Association: Memoirs 68, 1948.
S.K. Lothrop, Polychrome Guanaco Cloaks of Patagonia, i Contributions from the Museum of the American Indian, Heye Foundation VII:6, 1929.
A. Métraux, The Caingang, i Bureau of American Ethnology: Bulletin 143: 1, 1946.
C. G. Musters, At Home with the Patagonians, 1873.
E. Nordenskiöld, An Ethno-Geographical Analysis of the Material Culture of Two Indian Tribes in the Gran Chaco, i Comparative Ethnographical Studies 1, 1919.
J. Pelleschi, Los Indios Matacos y su Lengua, i Boletín del Instituto Geográfico Argentino 17—18, 1896.
J.H. Rowe, Inca Culture at the Time of the Spanish Conquest, i Bureau of American Ethnology: Bulletin 143:2, 1946.
Garcilaso de la Vega, El Inca. The Royal Commentaries of the Yncas I, i Hakluyt Society Publications, 41 och 45, 1869 och 1871.
- Afrika.*
H. Lhote, Les Touaregs du Hoggar, 1944.

Summary

The Lappish lasso

Using material from, among other sources, Human Relations Area Files, the author compares the type of lasso used by the Lapplanders with that used by other peoples, foremost reindeer herders in Siberia. In 1939 T. I. Itkonen drew attention to the fact that both Lapplanders and Samoyeds used a thong lasso provided with the same type of 8-shaped bone or horn plate, one end of the rope being fastened to one hole, and the other end running through the other hole, thus forming the noose. The author shows that the same type of lasso is also used by other reindeerherders in Siberia (Dolgan, Reindeer Chukchee). This points to a close connection throughout northern Europe and Asia. Another characteristic feature is that one throws the lasso standing on the ground, whereas on the Central Asiatic steppes the lasso is thrown from the horseback. In these regions another type of lasso is also found, that is a noose tied to a stick or pole. The author thinks that both types of lasso, the thong lasso and the pole lasso, originated here, and that it is from these regions that the reindeer herders received their thong lasso, which thus belongs to the elements in Lappish culture which have come from the east.

Nomadic Asiatic horsemen took with them both types of lasso as they migrated south-west and west, and people in the west encountered the lasso as one of their weapons of war at an early date, when it was used to capture enemies during combats on horseback. Many examples are given by historians from Herodotos up to the Byzantines of the 11th century. Ancient Mediterranean civilization adopted the lasso as an aid for mounted herdsman and as a hunting implement. Hunting with lasso is described by Arrianus (2nd cent. A.D.) as a sport of the nobility and is pictured in mosaics in North Africa dating from the Roman Empire. Hunting with lasso has here been interpreted as a result of Roman influence, but may bear witness to an older cultural influence from Asia spreading south of the Mediterranean. The lasso remained in use among the cattle breeders of southern Europe, and the Spaniards brought it to the New World. The Gauchos now use only the thong lasso, but tradition, backed up by early descriptions, says that the pole lasso was also used previously, and it certainly came originally from Europe too.